O LOCUINȚĂ DOMNEASCĂ DIN VREMEA LUI ALEXANDRU CEL BUN

LIA BĂTRÎNA și ADRIAN BĂTRÎNA

Urcarea pe tronul Moldovei a lui Alexandru, fiul acelui întreprinzător și întregitor de țară ce a fost voievodul Roman, la începutul celui de al XV-lea veac, a constituit debutul unei îndelungate domnii în cursul căreia tînărul stat format la răsărit de Carpați ajunge la deplina sa maturitate din punct de vedere al organizării interne, cît și în ceea ce privește afirmarea sa pe plan extern. Domnia lui Alexandru cel Bun înseamnă pentru istoria Moldovei o epocă de liniște și progres, de întărire considerabilă a puterii centrale. Pe plan extern, politica de echilibru între cele două mari puteri vecine, regatele Poloniei și Ungariei, lipsa invaziilor tătărăști, cît și stăvilirea pericolului otoman la Dunărea de Jos de către domnitorii Țării Românești, crează condiții prielnice pentru dezvoltarea țării pe multiple planuri. Totodată, rezolvarea vechiului conflict dintre Patriarhia de la Constantinopol și biserica Moldovei, încă de la începuturile cîrmuirii lui Alexandru cel Bun, în sensul acordării titlului de mitropolit, de către noul patriarh, episcopului Iosif de la Cetatea Albă[1], va permite începutul unor active relații cu Constantinopolul[2], legături favorizate și de existența unei căi directe de comunicație prin portul Cetății Albe, așezare aparținînd Țării Moldovei probabil din timpul domniei lui Petru Mușat (post 1368 și ante 1392)[3].

Chiar dacă domnia lui Alexandru cel Bun nu marchează o linie ascendentă în domeniul construcțiilor militare, sub raport constructiv neputîndu-i-se atribui decît, cu oarecare probabilitate, ridicarea unui zid la Cetatea de Scaun și unele lucrări de amenajare a platoului din fața cetății[4], în cel al construcțiilor civile și religioase activitatea sa pare a fi fost mult mai intensă, cercetări recente venind în sprijinul acestei afirmații.

Pe linia organizării și sprijinirii bisericii ortodoxe[5] se înscrie și atenția deosebită acordată de domnie, precum și de înalta feudalitate laică și ecleziastică, dezvoltării vieții mănăstirești, atenție materializată prin acordarea de danii și printr-o serie de activități constructive care, așa cum reiese din documente, trebuie să fi fost numeroase[6], deși, pînă nu demult[7], nu aveam cunoștință decît de ruinele a două biserici aparținînd mănăstirilor de la Humor și Moldovița[8].

Prezența destul de frecventă a domnitorului în cadrul acestor ctitorii, determina în mod obligatoriu un anumit program în arhitectura complexului, din care evident că nu putea lipsi una dintre componentele sale principale — casa domnească. Chiar dacă unele dintre aceste case vor fi fost de lemn — cunoscută fiind împrejurarea că în cadrul ansamblurilor monastice aparținînd secolului al XV-lea construcțiile de lemn se îmbinau cu cele de zid și chiar în cuprinsul unor curți domnești ca cele de la Suceava[9] și Vaslui[10], pînă spre sfîrșitul veacului amintit, reședințele voievodale erau realizate aproape numai din lemn, dar și din zid ca la Iași[11] — și nu au putut fi surprinse sau cercetate, așa după cum este cazul vechii Moldovițe[12], Probotei vechi[13] sau Neamțului[14], nu ne îndoim că ele au existat în contextul fiecărei ctitorii domnești din această epocă, reprezentînd unul dintre aspectele importante ale creației arhitectonice din vremea lui Alexandru cel Bun, cel al arhitecturii civile. Dacă pentru prima jumătate a secolului al XV-lea dovezile materiale ale existenței unor lăcașuri adecvate pentru a primi și adăposti pe domn în cadrul incintelor mănăstirești sînt ca și inexistente, atît la sfîrșitul secolului amintit, cît și pentru cele următoare, ele sînt deja prezente datorită conservării unora — e drept că mai puține decît se credea

[1] În legătură cu păstorirea lui Iosif la Cetatea Albă, vezi la: Constantin C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene. Din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1967, p. 201; și cu mai multe argumente, chiar în sensul extinderii pentru un timp a autorității sale cel puțin asupra unor părți din sudul și centrul Moldovei, la Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident. La începuturile culturii medievale românești (secolele X—XIV)*. București, 1973, p. 215—216. O poziție oarecum diferită o întîlnim la N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, ed. II, vol. I, 1928, p. 60, care apreciază că Iosif va fi fost numai titular de Cetatea Albă, reședința sa aflîndu-se în țară, lîngă curtea domnească.

[2] De fapt, caracterul relațiilor moldavo-bizantine din această perioadă este definit, în bună măsură, de schimburile de ordin ecleziastic dintre cele două țări (Alexandru Elian, *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, p. 168).

[3] Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 203.

[4] Lucian Chițescu, *Fortificațiile Moldovei pînă la mijlocul secolului al XV-lea*, „Carpica", Bacău, 1972, p. 160.

[5] Pentru o privire mai amplă asupra politicii religioase a lui Alexandru cel Bun vezi: Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. I, București, 1946, p. 513—524; N. Iorga, *op. cit.*, p. 69—79; *Istoria bisericii române*, vol. I, București, 1957, p. 186—190 și 214.

[6] Cele mai vechi mănăstiri și biserici din Moldova, anterioare domniei lui Ștefan cel Mare sînt amintite de N. Grigoraș, în *Primele mănăstiri și biserici moldovenești*, „Studii și cercetări istorice", XX (1947), p. 114—130; idem, *Biserici și mănăstiri vechi din Moldova pînă la mijlocul secolului al XV-lea*, București, Ed. Meridiane, 1968; Corina Nicolescu, *Arta în epoca lui Ștefan cel Mare (Antecedentele și etapele de dezvoltare ale artei moldovenești din epoca lui Ștefan cel Mare)*, în *Cultura moldovenească în epoca lui Ștefan cel Mare*, Ed. Academiei, București, 1964, p. 261, nota 3; și mai recent N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974.

[7] În contextul acțiunilor de restaurare întreprinse de Direcția Patrimoniului Cultural Național, între anii 1969—1975, o serie de monumente ca cele de la Bistrița, Probota veche, Baia (biserica catolică) și Rădăuți au fost supuse unor minuțioase cercetări arheologice și de arhitectură, ale căror rezultate ne-au permis o mai bună cunoaștere și încadrare cronologică a complexelor investigate.

[8] Elena Busuioc și Gh. I. Cantacuzino, *Date arheologice asupra vechii mănăstiri a Humorului*, „SCIV", 1, 1969, p. 67—82; Gh. I. Cantacuzino, *Vechea mănăstire a Moldoviței în lumina cercetărilor arheologice*, „BMI", 3, 1971, p. 79—84.

[9] Cercetările arheologice de la Curtea Domnească din Suceava, reluate din anul 1974 de un colectiv condus de Mircea D. Matei, au condus la concluzia că, în suprafața cercetată, zidul de incintă intervine abia după incendiul din 1476. Informația o datorăm conducătorului colectivului, căruia îi mulțumim și cu acest prilej.

[10] Cercetările arheologice din cuprinsul curții domnești de la Vaslui au pus în evidență pivnițele unor construcții de lemn de mari dimensiuni, datate de cercetători în prima jumătate a secolului al XV-lea (Al. Andronic și colectiv, *Șantierul arheologic Vaslui*, „Materiale", VIII, 1962, p. 797—800).

[11] Săpăturile arheologice au precizat că primele construcții de piatră ale curții domnești de la Iași datează din prima jumătate a secolului al XV-lea. (v. Al. Andronic, E. Neamțu, *Curtea domnească din Iași în lumina recentelor descoperiri arheologice*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 247—254; Al. Andronic, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice de la Curtea domnească din Iași*, „Revista muzeelor", IV, 1967, 6, p. 552—554; Al. Andronic și colectiv, *Săpăturile arheologice de la Curtea domnească din Iași*, „Arheologia Moldovei", V, 1967, p. 169—285; Al. Andronic, *Începuturile vieții urbane la Iași*, „Carpica", 1972, p. 169—180.

[12] Se pare că într-o primă epocă, din întregul complex al vechii Moldovițe, singura construcție de zid era biserica, restul componentelor fiind de lemn, pentru ca abia în a doua jumătate a secolului al XV-lea să fie ridicate construcții de piatră (Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 83).

[13] Recentele cercetări arheologice efectuate asupra ruinelor bisericii Sf. Nicolae din Poiană (Probota) au dovedit, fără putință de tăgadă, că nimic din acest complex nu poate fi atribuit unei epoci anterioare domniei lui Ștefan cel Mare, urmele așezămîntului, cu același hram, menționat documentar la sfîrșitul secolului al XIV-lea, urmînd să fie surprinse în alt loc, poate în vecinătatea imediată a mănăstirii din secolul al XVI-lea.

[14] Cercetările arheologice — prin caracterul lor limitat — de care a beneficiat ansamblul mănăstirii Neamț, nu au condus la încheieri satisfăcătoare care să ne permită crearea unei imagini de ansamblu asupra înfățișării, măcar parțiale, a formelor inițiale ale complexului (Ștefan Balș și Corina Nicolescu, *Mănăstirea Neamț*, Ed. Tehnică, București, 1958; Petre Diaconu, *Săpăturile de la Mănăstirea Neamțu*, „Materiale", VI, 1959, p. 699—701; Radu Heitel, *Cercetările arheologice efectuate la Mănăstirea Neamț*, „Mitropolia Moldovei și Sucevei", 1962, 38, nr. 5—6, p. 327—342; Ion Balș, Ștefan Balș, Radu Heitel, *Restaurarea mănăstirii Neamț*, „Monumente istorice, Studii și lucrări de restaurare", 1, 1964, p. 33—59).

https://biblioteca-digitala.ro

pînă de curînd[15], ca cele de la Probota și Slatina — cît și cercetării arheologice sistematice a altora — ca cel de la Sucevița[16] sau cel recent descoperit la Putna[17]. Deși de dimensiuni evident mai mici (fiind vorba de reședințe temporare) decît cele ridicate în cadrul curților domnești din centrele urbane cu o intensă viață economică — de la Suceava

[15] Într-o serie de studii referitoare la locuințele domnești din cuprinsul mănăstirilor (*Locuințe domnești în cuprinsul mănăstirilor în veacurile XV—XVII*, „SCIA", nr. 3—4, 1954, p. 67; *Arta în epoca lui Ștefan cel Mare* . . . , p. 284), Corina Nicolescu interpretează construcția alipită turnului-clopotniță (datat potrivit pisaniei în 1498) din incinta mănăstirii Bistrița drept locuința domnească („*casa lui Ștefan cel Mare*"), considerînd-o contemporană cu turnul. Cercetările arheologice au stabilit că această construcție nu reprezintă decît o adosare, datorată epocii lui Petru Rareș, funcția ei nefiind niciodată de casă domnească, ci de încăpere de cult, destinată a mări capacitatea paraclisului din turn — deci anexă a sa — și totodată de a face legătura cu adevărata casă domnească construită în aceeași epocă, pe locul actualei stăreții. Legătura se efectua la nivelul etajului, prin intermediul unui pod, ceea ce explică de altfel și prezența acelei intrări pe latura de sud a anexei, intrare a cărei existență în alte condiții nu ar avea nici-o rațiune.

[16] Cercetări efectuate de N. N. Pușcașu.

[17] Cercetări efectuate de Al. Rădulescu.

Fig. 1. Mănăstirea Bistrița. Plan general cuprinzînd ansamblul actual și complexul cercetat.

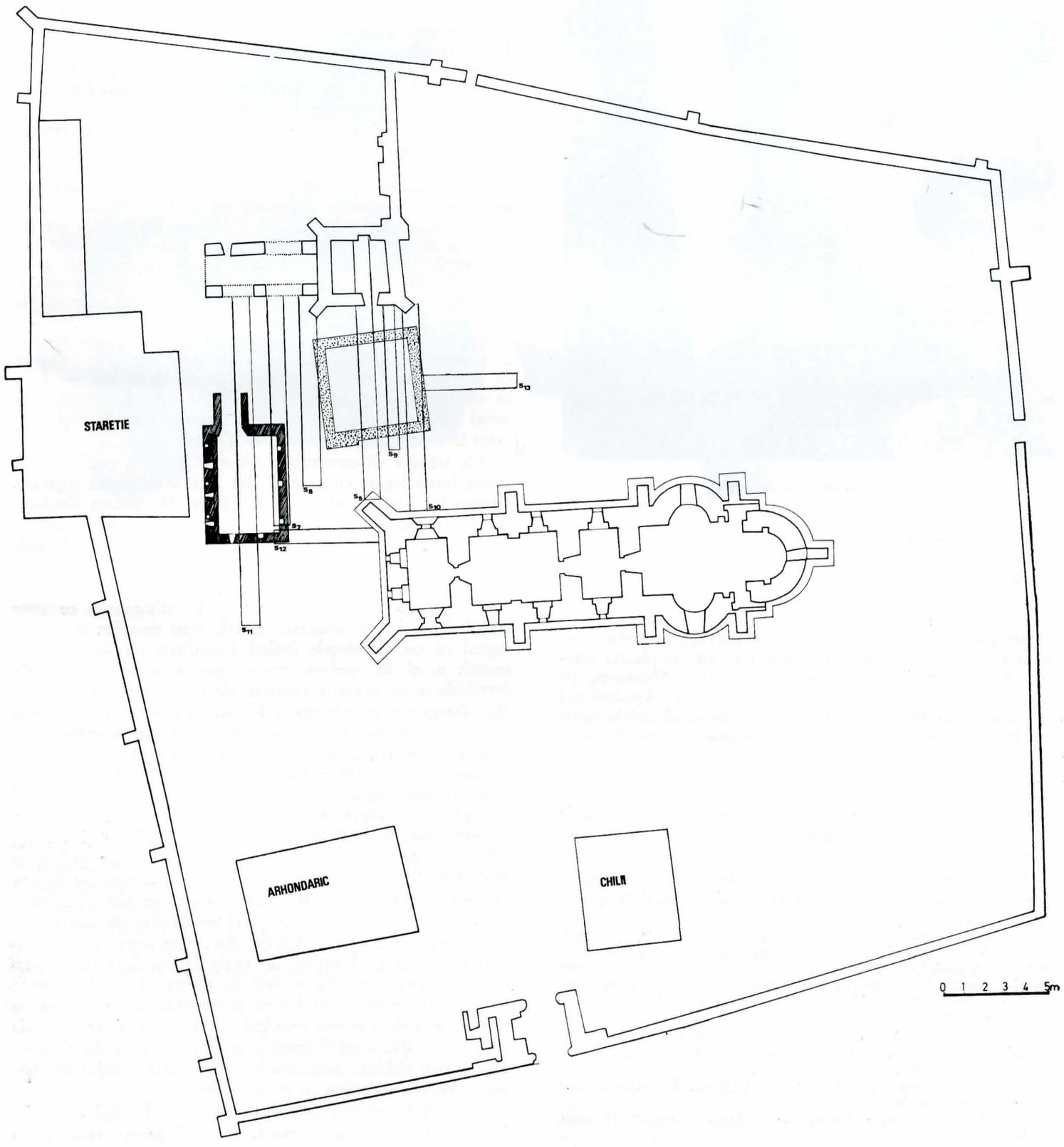

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 2. Latura de vest a pivniței locuinței domnești.

și Piatra Neamț[18], Iași[19], Vaslui[20], Hîrlău[21] sau Bacău[22] —, aceste locuințe sînt tot atît de semnificative, oferindu-ne elemente concrete și bogate referitoare la arhitectura civilă și la manifestările vieții de curte.

Din rîndul așezămintelor datorate lui Alexandru cel Bun se detașează cel menit să constituie necropola domnitorului și a familiei sale: mănăstirea Bistrița, ctitorie plasată într-una din cele mai pitorești regiuni ale țării Moldovei, pe valea Bistriței, în apropierea Tîrgului Pietrei. Așezămîntul monahal de la Bistrița a cunoscut în decursul îndelungatei sale existențe nenumărate distrugeri, refaceri și transformări, ce și-au pus amprenta asupra sa, modificîndu-i în totalitate aspectul inițial. În forma în care ne apare astăzi, ansamblul reprezintă rezultatul unor acțiuni constructive petrecute la sfîrșitul secolului al XV-lea, în secolul al XVI-lea, cît și în cel de al XVIII-lea, ca să nu le mai amintim pe cele de dată recentă.

Cercetările arheologice, ocazionate de lucrările de restaurare întreprinse de Direcția Patrimoniului Cultural Național, au putut stabili etapele mari de funcționare a acestui așezămînt, din complexul de date oferite desprinzîndu-se o serie de elemente ce credem că pot crea o imagine, bineînțeles parțială, a ceea ce va fi fost ansamblul mănăstirii Bistrița în primele sale timpuri de existență (prima jumătate a secolului al XV-lea). Din totalitatea componentelor așezămîntului într-o primă etapă de funcționare ne-am oprit în mod special și nu întîmplător, asupra urmelor unei locuințe presupusă de noi a fi servit drept casă domnească — pentru rațiuni ce vor reieși din contextul prezentării — ce reprezintă una din mărturiile probante ale prezenței unui asemenea tip de locuință în cadrul unei mănăstiri — ctitorie voievodală —, la începutul celui de al XV-lea veac, deci tocmai într-o epocă lipsită de asemenea dovezi materiale.

Interceptat în suprafața din fața actualei stăreții, pe latura de vest a incintei, încă din anul 1970 și cercetat printr-un număr de trei secțiuni (S_7, S_{11}, S_{12}), complexul a fost dezvelit integral în cursul anului 1973 oferindu-ne date suplimentare cu privire la aspectul său (fig. 1). Datorită stării de ruină avansată, din vechea construcție nepăstrîndu-se decît zidurile pivniței (fig. 2), observațiile noastre se vor rezuma în mod special la elementele de tehnică constructivă, de plan și de decorație, datele referitoare la detaliile structive ale nivelului superior fiind lacunare.

Secțiunile amintite au permis unele observații asupra situației stratigrafice din zona cercetată. Astfel, solul galben este suprapus de un prundiș de natură aluvionară, ce variază ca grosime între 10 și 56 cm. Prundișul este suprapus de un strat de pămînt negru cu pigmenți de argilă a cărui grosime este cuprinsă între 20 și 50 cm. De la fața acestui strat, ce reprezintă nivelul de călcare al primilor constructori medievali, se vor tăia șanțurile de fundație ale construcțiilor de zid inițiale. În contextul resturilor materiale — piatră, cărămidă și mortar — rezultate din procesul de edificare și în strînsă conexiune cu cele mai vechi elemente de construcție din incintă, între care se află și pivnița supusă discuției, s-au găsit în mod constant monede de la Sigismund de Luxemburg și de la Alexandru cel Bun, în mod special anepigrafe din primele serii de emisie, material numismatic ce ne permite datarea complexului cercetat în primii ani ai secolului al XV-lea.

Ca tehnică de construcție, zidurile pivniței, realizate din piatră brută legată cu mortar, sînt lucrate cu multă îngrijire, lățimea lor variind între 0,90 și 1,10 m. De la fața nivelului de construcție pivnița se adîncește cu 1,50 m, în momentul de față zidăria menținîndu-se pe o înălțime de cel mult 1,80 m. De plan dreptunghiular, fără nici o compartimentare și cu dimensiuni de 11,20 m × 7,70 m la exterior și de 9,40 m și 5,50 m la interior (fig. 1), dimensiuni ce apar destul de mici la o judecată sumară, acest complex ilustrează faptul că nici locuințele înaltei feudalități nu depășeau un anumit nivel de confort, maxim pentru acele timpuri, ele detașîndu-se de celelalte locuințe ale epocii prin fastul decorării interioare și exterioare. Fiecare dintre laturile pivniței prezintă elemente funcționale deosebite: în grosimea peretelui de răsărit, la înălțimea de 1,00 m față de nivelul de călcare interior, sînt practicate echidistant trei nișe terminate la partea superioară cu un arc în plin centru, ce mai prezintă încă urme de tencuială (datele dimensionale ale acestora sînt de 0,60 m lățime, 0,90 m înălțime și 0,50 m adîncime); pe latura de sud, în jumătatea sa de răsărit se află plasată o nișă asemănătoare cu cele descrise, iar în cea de vest o fereastră evazată spre interior; pe latura de vest, la aceeași înălțime de 1,00 m față de nivelul de călcare interior, zidăria (avînd o lățime mai mare decît a celorlalți pereți) se retrage formînd un umăr lat de 0,45 m, pentru ca la înălțimea de 0,50 m față de acesta, să se afle plasate trei ferestre identice ca formă și dimensiuni cu cea de pe latura de sud (lățimea maximă de 0,55 m și minimă de 0,20 m). Glaful acestor ferestre se află la o cotă de nivel cu 10 cm mai ridicată decît cea la care se află pavajul din bolovani de rîu organizat în jurul clădirii.

Accesul în pivniță se efectua prin intermediul unui gîrlici, plasat pe latura de nord, ai cărui pereți, realizați ca

[18] *Șantierul arheologic Suceava, Piatra Neamț*, „SCIV", VI, 1955, nr. 3—4, p. 818 și urm.; I. Nestor și colaboratori, *Șantierul arheologic Suceava*, „Materiale", IV, 1957, p. 245, 261—264 și V, 1958, p. 594—597; Eugenia Neamțu, *Date istorice și arheologice cu privire la Curtea Domnească din Piatra Neamț*, „Memoria Antiquitatis", I, 1969, p. 227—240.

[19] v. nota 11.

[20] Al. Andronic și colectiv, *Săpăturile de salvare de la Vaslui*, „Materiale", VIII, 1962, p. 89—101; idem, *Șantierul arheologic Vaslui*, „Materiale", VIII, 1962, p. 795—802.

[21] Săpături efectuate în 1969 de Al. Andronic, E. Neamțu, Stela Cheptea și Petre Abrudan.

[22] I. Antonescu, *Curțile domnești de la Bacău*, „Carpica", II, 1969, p. 331—342.

https://biblioteca-digitala.ro

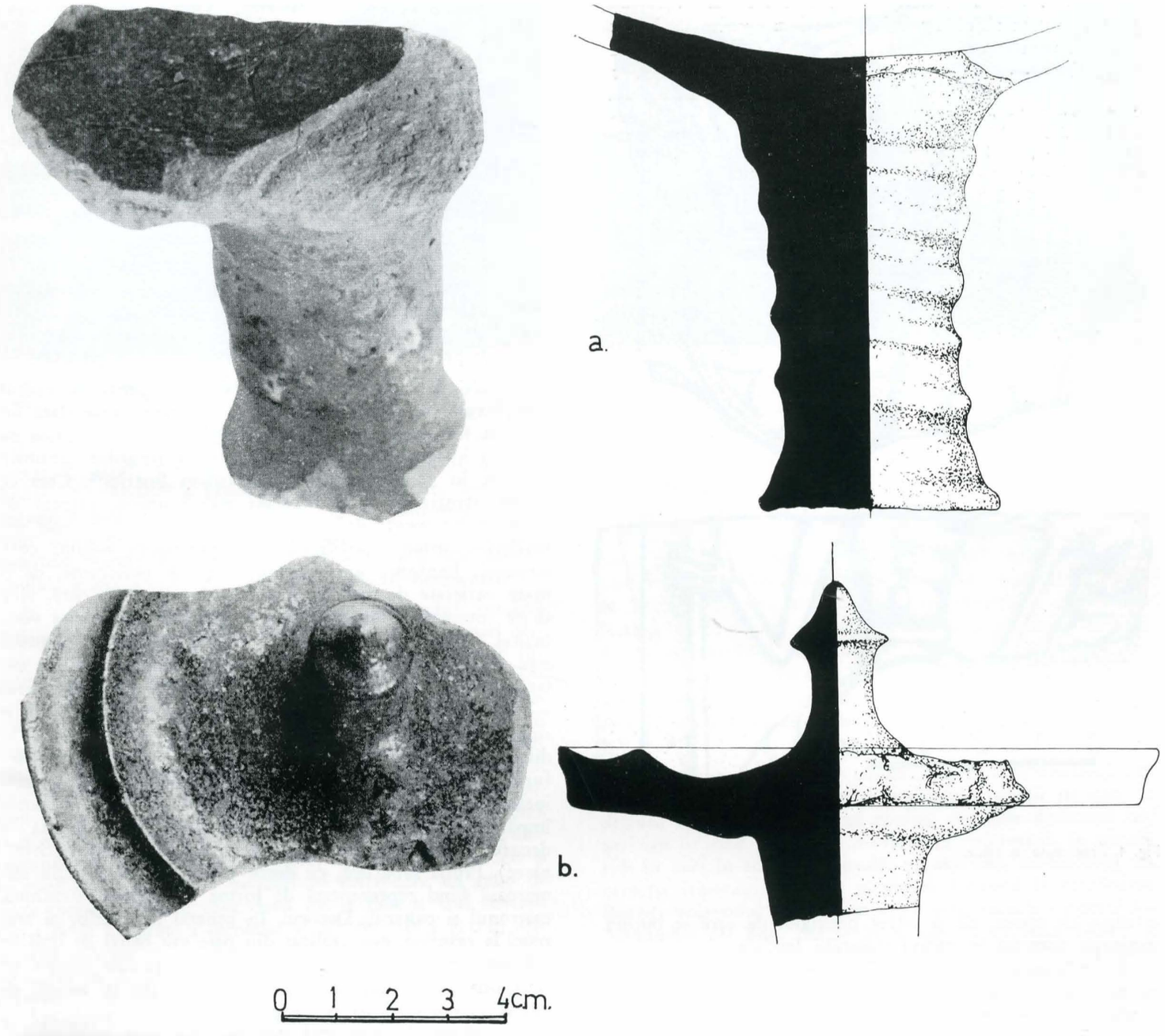

Fig. 3. Discuri decorative aparţinînd casei domneşti (a) şi bisericii (b) lui Alexandru cel Bun.

şi cei ai construcţiei propriu-zise, au o lungime de 3,25 m, distanţa între ei fiind de 2,00 m, delimitînd un plan înclinat sub un unghi de 35° obţinut prin săparea progresivă din afară către interior. Nivelul interior de călcare nu a suferit vreo amenajare specială fiind reprezentat chiar de pămîntul viu. În lipsa unor elemente certe ce ar putea indica prezenţa unui sistem de boltire a pivniţei, deşi nu excludem întru totul posibilitatea existenţei unei bolţi semicilindrice dispuse longitudinal, ale cărei naşteri să nu ne fi parvenit din cauza amputării lor în momentul dezafectării, opinăm pentru delimitarea pivniţei de nivelul superior prin intermediul unui planşeu realizat din grinzi dispuse transversal[23]. De altfel, prezenţa unor bucăţi mari de chirpic, găsite în umplutura beciului[24] purtînd amprentele unor grinzi cu secţiune mare, vine în sprijinul ipotezei de mai sus. Inexistenţa unor puncte de sprijin intermediare la nivelul beciului ne împiedică să ne imaginăm cum va fi fost rezolvat planul parterului. În orice caz accesul trebuie să se fi efectuat pe latura de nord prin intermediul unui foişor ce suprapunea pereţii gîrliciului.

Apariţia în compoziţia molozurilor din interiorul pivniţei şi din vecinătatea sa imediată a unei anumite categorii de materiale — bucăţi de mortar, cărămizi smălţuite, discuri ceramice, cahle şi fragmente de frescă — ne-a oferit posibilitatea efectuării unor ipoteze privitoare la ceea ce va fi fost parterul: la modul în care au fost organizate pardoseala şi plafonul, iar sub aspect artistic ne-au sugerat cîte ceva din ceea ce va fi fost decoraţia unei case domneşti — anticipînd funcţia ei — ce trebuia să reflecte, ca şi cea a bisericii de altfel, prin calitatea şi bogăţia ei, preocupările

[23] O rezolvare similară o întîlnim la casa domnească din cadrul incintei voievodale de la Curtea de Argeş (Pavel Chihaia, *Contribuţii la studiul etapelor de construcţie ale caselor domneşti din Curtea de Argeş*, în vol. *Din cetăţile de scaun ale Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1974, p. 96).

[24] Pivniţa era plină cu moloz în cadrul căruia se pot deosebi patru straturi distincte: primul, cel ce suprapune nemijlocit podeaua, conţine argilă amestecată cu cărămidă şi cărbune, al doilea, piatră şi mortar, a treilea, mortar cu cărămidă macerată şi mult cărbune, iar ultimul, argilă cu pigmenţi de cărămidă, mortar şi mult cărbune. Fără îndoială că aceste straturi aparţin unuia şi aceluiaşi proces de umplere a beciului, urmat de o nivelare a terenului cu nisip curat şi pămînt brun închis, acţiune întreprinsă în scopul amenajării spaţiului rămas disponibil în incintă în urma dezafectării construcţiei.

https://biblioteca-digitala.ro

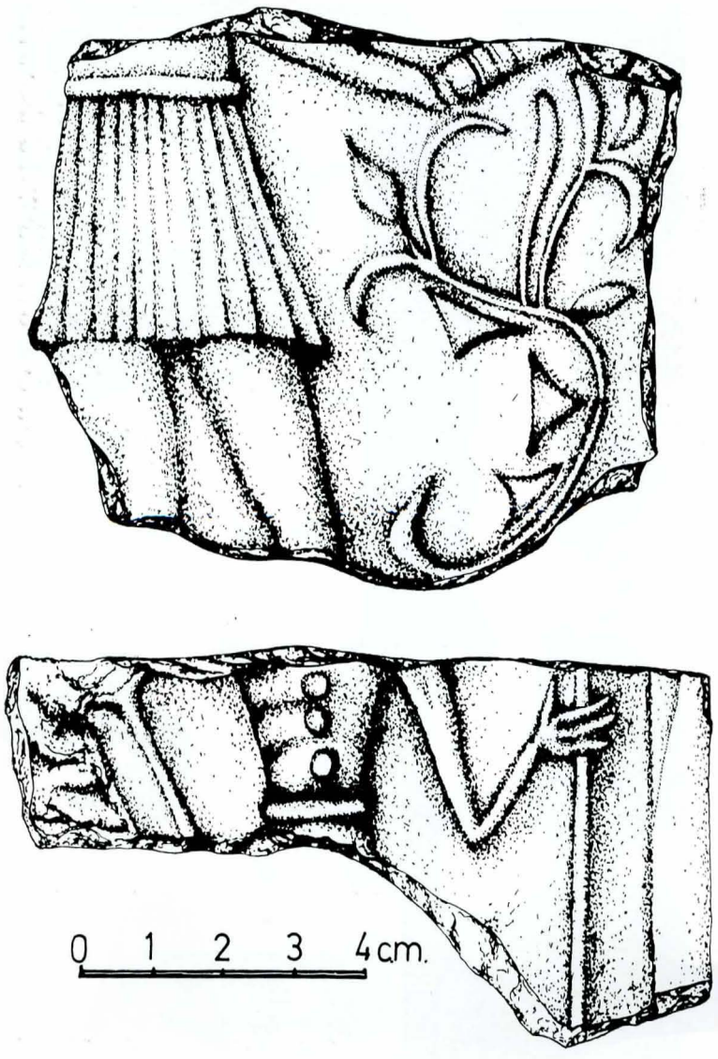

Fig. 4. Fragmente de cahle.

artistice ale epocii, cît şi întreg prestigiul de care se bucura instituţia domniei în cadrul societăţii feudale.

Bucăţile mari de mortar, dintre care unele au în compoziţia lor fragmente de cărămidă şi prundiş, iar altele o armătură de trestie, prin grosimea şi structura lor nu pot constitui elemente de finisaj, ci sînt mai de grabă resturile unui plafon (dacă ne referim la cele cu armătură de trestie) sau ale unui suport de pardoseală (dacă ne referim la celelalte). Pe acest suport trebuie să fi fost amenajate acele cărămizi de formă hexagonală sau octogonală smălţuite în galben şi verde pe una dintre suprafeţe.

Celelalte materiale arheologice descoperite denotă şi ele preocupările artistice ale vremii pentru decoraţia exterioară a unei anumite categorii de locuinţe. Policromia paramentului exterior era dată de discurile şi cărămizile smălţuite ale căror efecte de culoare se îmbinau cu plastica arhitectonică propriu-zisă. Deşi discurile utilizate în această construcţie nu ne-au parvenit decît sub forma unor fragmente sau piese izolate, desprinse de ansamblul propriu-zis şi nu putem şti cu exactitate modul în care era dispus şi dozat decorul ceramic, bănuim că friza de discuri — cu menţiunea specială că nu conţin buton central (fig. 3 a) —, smălţuite în diferite nuanţe de caşeniu, galben şi verde, împodobea, probabil ca şi în cazul bisericii (în acest caz discurile apar realizate cu buton central) (fig. 3 b), părţile superioare ale faţadelor, subliniind astfel axele orizontale ale clădirii. Pe de altă parte, cărămizile smălţuite în aceeaşi varietate de culori erau dispuse în aşa fel încît să contribuie la evidenţierea axelor sale verticale.

Pentru întregirea imaginii asupra aspectului interior al clădirii, am mai aminti de existenţa unor cahle cu decor figurativ sau geometric, smălţuite sau nesmălţuite, ce contribuiau la înfrumuseţarea sobelor. Aparţinînd unor tipuri frecvent întîlnite în cursul secolului al XV-lea ele reprezintă pe Sf. Gheorghe omorînd balaurul, două personaje cu o floare de crin între ele sau un purtător de lance (fig. 4).

Una dintre importantele prezenţe în cadrul acestui complex o constituie fragmentele de frescă descoperite în compoziţia molozurilor, materiale ce ne atestă o bogată împodobire a suprastructurii construcţiei. Dar elementul de-a dreptul surprinzător, chiar şi pentru o casă domnească, este oferit de existenţa unor fragmente de tencuială pictată, păstrate *in situ* pe peretele interior al gîrliciului[25] (fig. 5, 6), reprezentînd registrul inferior al unei picturi ce putea foarte bine să fie figurativă — eventual scene cu conţinut istoric sau alegoric — dacă ţinem cont de împrejurarea că deasupra draperiei se află limita inferioară a unor panouri.

O ultimă categorie de materiale descoperite în cadrul complexului se referă la ceramică, din care, chiar dacă nu a putut fi întregit nici un vas, fragmente caracteristice ne oferă o imagine destul de clară asupra tipurilor ceramice întîlnite în această epocă la mănăstirea Bistriţa[26]. Ceea ce atrage atenţia în mod deosebit este numărul extrem de mare de fragmente de vase smălţuite în raport cu cele nesmălţuite, situaţie justificată prin precizarea rolului construcţiei. Existenţa unei ceramici de lux policrome, de o mare varietate de motive şi de o execuţie desăvîrşită, vine să ne completeze imaginea despre fastul ce caracteriza viaţa înaltei feudalităţi moldovene. Această categorie ceramică este reprezentată aproximativ în egală măsură, atît de cea fără decor, cît şi de cea cu decor (fig. 7). Cea fără decor — smălţuită în mod uniform, în general la interior, cu o singură culoare de smalţ, alb, caşeniu, verde, galben în diferite nuanţe — este reprezentată prin fragmente de farfurii, străchini de diferite forme şi dimensiuni, cu fundul inelar, prin căni cu gura trilobată. Cea cu decor se poate împărţi în două subgrupe: una cu decor pictat şi alta cu decorul obţinut prin incizie (sgrafitto) sau excizie (champlevé). Prima subgrupă, cu decor pictat, este mai puţin numeroasă fiind reprezentată de forme ca farfuria, strachina, castronul şi paharul. Decorul, în general la interior şi arareori la exterior, este realizat din pete sau benzi de linii de culoare verde, roşiatică sau brună, stropite sau trasate pe un fond deschis: gălbui, alb, alb-gri, sau alb cu irizaţii de vernil. Cea de-a doua subgrupă, cu decorul realizat în tehnica sgrafitto şi champlevé este cea mai bine reprezentată, atît din punct de vedere al formelor, cît şi în ceea ce priveşte decorul. Predomină formele deschise: strachina, bolul şi farfuria, de multe ori însăşi forma vasului determinînd o anumită dispunere a decorului la interior şi arareori la exterior. De obicei în mijlocul vasului se află incizat sau excizat un motiv central, delimitat de unul sau mai multe cercuri concentrice, motiv reprezentat de un decor geometric, floral şi foarte rar figurativ. Într-un singur caz apare ca motiv central o monogramă. Restul piesei este acoperit cu elemente vegetale sau geometrice reprezentînd palmete, semipalmete, lujeri stilizaţi, cîrcei, linii în zig-zag sau în reţea etc. Unele fragmente conţin inscripţii cu caractere chirilice sau greceşti, semne şi cuvinte izolate, realizate prin incizie şi într-un singur caz prin ştampilare. Prin particularităţile ei tehnice şi concepţia sa ornamentală, această ceramică se înscrie în categoria celei de tip „pontic", termen dat ceramicii smălţuite din Moldova datorită elementelor comune ce o leagă de lumea bizantină din bazinul Mării Negre[27], fiind descoperită în aşezări urbane ca cele de la

[25] Tatiana Pogonat, din cadrul Laboratorului DPCN, a executat restaurarea şi consolidarea fragmentelor păstrate *in situ*.

[26] O mai amănunţită prezentare a acestui bogat şi interesant material o vom face cu un alt prilej.

[27] Corina Nicolescu, *Arta în epoca lui Ştefan cel Mare* . . . , p. 303—308; idem, *Moştenirea artei bizantine în România*, Ed. Meridiane, 1971, p. 41; şi alte studii ale autoarei în care interpretările se repetă.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 5. Peretele de est al gîrliciului cu porțiuni de frescă conservată *in situ*.

Fig. 6. Detaliu din peretele de est al gîrliciului.

Suceava[28], Iași[29], Cetatea Albă[30] sau mănăstirești, precum Putna[31], Moldovița[32] și Humor[33]. În puține locuri, însă, s-au descoperit piese ceramice smălțuite de un asemenea rafinament ca în cazul celor de la Bistrița, acestea reprezentînd autentice manifestări de artă ce depășesc granițele meșteșugului, integrîndu-se perfect în complexul descoperit.

În sfîrșit, referindu-ne la cauzele și momentul dezafectării acestei locuințe, observațiile efectuate pe parcursul cercetării ne-au permis o serie de precizări. Un puternic incendiu, surprins de altfel pe o mare suprafață în cadrul incintei, afectează în mod special această construcție, gravitatea distrugerilor provocate determinînd scoaterea ei din funcție. Cu acest prilej are loc o evacuare sistematică a materialelor de construcție în vederea reutilizării lor în cadrul unui nou complex cu beciuri, ce va fi ridicat pe aceeași latură de vest a incintei, după ce în prealabil se procedează la o nivelare a terenului. Toate materialele arheologice descoperite sub acest strat de nivelare, atît în interiorul, cît și în imediata vecinătate a pivniței — între care un grup de cinci monede (dintre care două de la Iliaș și trei turcești din a doua jumătate a secolului al XV-lea) cît și întreg materialul ceramic ce nu depășește în timp limita superioară a secolului al XV-lea — precum și unele elemente noi de construcție ce vor suprapune zidăria dezafectată[34] sau stratul de nivelare[35], conduc la stabilirea momentului dezafectării acestei locuințe la mijlocul celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea. Parcurgînd evenimentele istorice prin care a trecut Moldova în această epocă, ne-am oprit asupra celor din 1476 în cadrul cărora armatele conduse de Mohamed al II-lea, întorcîndu-se de la Suceava, trec și prin ținutul Neamțului. Nu este exclus ca o parte din trupe să fi întreprins raiduri de jaf cărora să le fi căzut victimă și așezămîntul prosper de la Bistrița.

Nu ne îndoim de faptul că absența unei incinte de zid a făcut ca așezămîntul să fie o pradă ușoară chiar pentru o ceată mai mică. Deși s-a susținut că cele mai vechi mănăstiri din Moldova dispuneau de ziduri puternice, înalte de 5—6 m[36], între acestea fiind menționată și mănăstirea Bistrița — cu turnul de intrare, incinta și pivnițele stăreției datate la începutul secolului al XV-lea[37] — cercetările arheologice de dată recentă au dovedit că nici unul dintre aceste așezăminte nu au beneficiat de o incintă de zid pînă abia spre mijlocul celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea[38].

Pe lîngă o serie de alte construcții, a căror existență era determinată de necesitățile și multiplele funcții pe care le deținea o mănăstire în evul mediu, ctitoriile domnești beneficiau în mod special de o reședință voievodală, în condițiile în care în această perioadă, nu arareori, curtea avea un caracter itinerant. Dintr-o asemenea locuință la mănăstirea Bistrița voievodul emite numeroase acte, ca cele datorate lui Alexandru cel Bun, datate în 8 iulie și 11 iulie 1428[39] și 31 iulie 1431[40], sau lui Ștefan cel Mare din 8 septembrie 1457[41]. Aceste realități istorice împreună cu elementele de ordin material mai sus-amintite — zidăria de bună calitate, ornamentele de fațadă, pictarea interioarelor și chiar a zidăriei gîrliciului, ceramica smălțuită de o excepțională calitate, toate reprezentînd atributele unui mod de viață fastuos — sînt rațiuni pentru care nu ne îndoim că obiectivul descoperit și prezentat a aparținut reședinței voievodale a lui Alexandru cel Bun din cadrul mănăstirii Bistrița.

[28] „SCIV", 6, 1955, 3—4, fig. 17, 18 și 26; Gh. Diaconu, „Materiale", VI, 1959, p. 922, fig. 3.

[29] Al. Andronic, „Arheologia Moldovei", I, p. 276, fig. 5/1—6.

[30] N. Constantinescu, *Contribuție la cunoașterea ceramicii bizantine de la Cetatea Albă*, „SCIV", 10, 1959, 2, p. 441—451.

[31] Gh. I. Cantacuzino și Al. Rădulescu, *Considerații asupra ceramicii descoperite la mănăstirea Putna în anul 1971*, „SCIV", 25, 1974, 4, p. 527—544.

[32] Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 82, fig. 7.

[33] Elena Busuioc și Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 78—79.

[34] Ruinele pivniței sînt suprapuse în colțul de sud-vest de un zid aparținînd unei construcții ridicate în epoca lui Ștefan cel Mare cît și de o conductă de olane, ce stratigrafic s-a constatat că a fost instalată în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

[35] Stratigrafic s-a constatat că între momentul dezafectării casei domnești și cel al ridicării turnului-clopotniță din anul 1498, incinta mănăstirii cunoaște existența unei construcții rectangulare, plasată la răsărit de fosta casă domnească, a cărei funcție pare să fi fost tot cea de turn-clopotniță, dar realizat din lemn, pe un soclu de piatră. Clopotul dăruit de Ștefan cel Mare mănăstirii în anul 1494, deci cu patru ani înainte de ridicarea cunoscutului turn din piatră, trebuie să fi fost destinat acestui turn de lemn a cărui existență încetează odată cu ridicarea celui de zid.

[36] Corina Nicolescu, *Locuințe domnești în cuprinsul mănăstirilor . . .*, p. 65.

[37] Idem, *Arta în epoca lui Ștefan cel Mare . . .*, p. 293.

[38] Cercetările arheologice de la mănăstirea Bistrița au dovedit că cele mai vechi construcții de zid sînt reprezentate de biserică și casa domnească, despre o incintă de zid neputîndu-se vorbi decît de la o dată ulterioară incendiului din 1476. Situația care se desprinde din constatările în cadrul obiectivului nostru își găsește un corespondent exact în cele ce s-au putut observa la Moldovița Veche (v. nota 12), Neamț (v. nota 14) — unde nu a putut fi dovedită existența unei incinte de zid pentru începutul secolului al XV-lea —, vechea mănăstire a Humorului (Elena Busuioc și Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 67—82) — unde nu au fost descoperite alte construcții de zid în afară de biserică —, sau la Putna („Materiale", IV, 1957, p. 265—275; și E. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina*, p. 68—69) — unde de abia în 1481 se înalță zidul de incintă și turnurile, cu excepția celui denumit al tezaurului care, într-o primă formă, de plan pătrat, cu soclu profilat și contraforturi înguste, pare să nu se fi legat de o incintă fortificată, ci de o clădire fortificată (Ioana Grigorescu, *Cercetarea și restaurarea turnului-tezaur de la Mănăstirea Putna*, „SCIA", 2, 1973, p. 331—333).

[39] *DIR.A., Moldova, veacul XIV, XV*, vol. I (1384—1475), p. 65—67, nr. 76 și 77.

[40] *Ibidem*, p. 94—95 nr. 106.

[41] *Ibidem*, p. 291, nr. 349.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar dincolo de interpretările ce se pot da din diferite puncte de vedere acestei construcții, ea prezintă o importanță de prim ordin, prin aceea că ne înfățișează elemente concrete și destul de bogate, referitoare la arhitectura civilă de zid de la începutul secolului al XV-lea. Ba chiar mai mult, nu credem că greșim apreciind că această prezență ne-a facilitat recunoașterea mai îndeaproape a unuia dintre aspectele vieții, de curte, ținînd cont de împrejurarea că atît biserica, cît și casa domnească din cadrul așezămîntului datorat lui Alexandru cel Bun au o semnificație culturală deosebită reprezentînd nivelul de curte, nivelul oficial, corespunzător cu ceea ce se numește „artă aulică"[42].

Prezența picturii monumentale în cadrul unor complexe de arhitectură civilă era bănuită[43], material[44] dar și documentar fiind cunoscut faptul că Alexandru cel Bun a dispus de meșteri zugravi pricepuți pe care-i recompensa cu generozitate pentru serviciile aduse. Dacă ne referim la Nichita și Dobre, amintiți într-un document din 1415, și la obligația lor de a picta *„două biserici, una în tîrgul de jos și alta care va fi voia noastră... sau o casă sau un pridvor"*[45], am putea bănui, nu fără temei, că dorința lui Alexandru de a i se zugrăvi o casă a fost adusă la îndeplinire tocmai în cadrul incintei mănăstirii Bistrița prin pictarea locuinței ce poruncește să i se ridice aici, însă, la fel de bine, zugrăvirea ei se poate datora și lui Ștefan, un alt zugrav, menționat într-un document din 1425 a fi slujit domnului, *„cu dreaptă și credincioasă slujbă"*[46], ce pare să fi lucrat destul de mult pentru Alexandru cel Bun. Dar ceea ce contează poate mai mult este dovada prezenței în epoca lui Alexandru a compozițiilor murale și în contextul arhitecturii civile, mărturie deosebit de grăitoare a vechii noastre arte laice.

În rîndurile anterioare subliniam preocupările constructorilor pentru împodobirea fațadelor celor două componente principale ale incintei: casa domnească și biserica. Prezența elementelor ceramice, smălțuite și divers colorate, sub formă de discuri (cu sau fără buton central) și cărămizi, ni se pare deosebit de semnificativă și definitorie pentru începuturile veacului al XV-lea, ea putînd fi semnalată și în cadrul altor ansambluri de arhitectură din această epocă, precum cele de la Siret[47] și Neamț[48], unde întîlnim ambele elemente, sau de la Moldovița[49], Humor[50], Mirăuți[51], Cetatea Sucevei[52] și Orhei[53], unde este prezentă doar cărămida smălțuită.

Avînd în vedere faptul că decorul ceramic cu discuri și flori cvadrilobate smălțuite este de veche tradiție în arhitectura bizantino-balcanică[54], împodobind în secolele XIV—XV și unele monumente de arhitectură din Țara Românească — cum ar fi cele de la Turnu Severin, Cozia, paraclisul Curții domnești din Tîrgoviște și Cotmeana — fiind prezent și pe litoralul pontic la Cetatea Albă[55], iar cărămida smălțuită este întîlnită în cadrul sistemului decorativ al unor edificii aflate pe o arie largă ce se întinde din Asia Mică și pînă în Polonia, cu tot caracterul încă limitat al informației noastre arheologice, vom încerca o formulare, oricît de sumară deocamdată, a problemelor ce se pun în legătură cu apariția și răspîndirea acestui procedeu decorativ, în cadrul procesului de adaptare a formelor bizantino-balcanice și orientale, la răsărit de Carpați. O serie de studii mai vechi[56] au încercat unele formulări ale căror încheieri sînt tributare cunoașterii insuficiente a unor monumente cît și datării prea timpurii a altora[57]. Astfel a fost stabilită și unanim acceptată originea sud-dunăreană a acestui decor ceramic, cît și influențele pe care le suferă într-o etapă ulterioară din partea artei romanice și gotice din Transilvania[58]. În ceea ce privește momentul apariției sale[59] și căile de pătrundere în arhitectura Moldovei nu întotdeauna părerile coincid, motiv pentru care vom încerca să ne exprimăm punctul nostru de vedere. Ne vom referi în mod special la discurile smălțuite, avînd în vedere faptul că procedeul de a înfrumuseța fațadele cu aceste elemente decorative și-a găsit un cadru de dezvoltare deosebit de prielnic atît în domeniul construcțiilor ecleziastice, cît și în al celor civile de zid din Moldova. Cercetările recente de la mănăstirea Bistrița au arătat că în afara discurilor decorative cu buton central, cunoscute și amintite în cadrul unor monumente de la începutul secolului al XV-lea, întîlnim o variantă simplă, fără acest buton, mult mai apropiată ca factură de cele existente într-o epocă anterioară în mediul sud-dunărean sau de cele aflate în cuprinsul a două monumente de la începutul secolului al XV-lea în Țara Românească: paraclisul Curții domnești din Tîrgoviște[60] și bi-

[42] O interpretare similară este dată bisericii mănăstirii Cozia (v. Maria Ana Muzicescu, *Bizanțul și arta țărilor românești (sec. XIV — prima jumătate a sec. XV)*, „BMI", 3, 1971, p. 7, așezămînt asemănător cu cel de la Bistrița moldovenească prin rolul și semnificația sa culturală.

[43] *Istoria Artelor Plastice în România*, vol. I, Ed. Meridiane, București, 1968, p. 180 și 194.

[44] Cercetările arheologice de la Cetatea de scaun a Sucevei au scos la iveală blocuri de zidărie pictate aparținînd paraclisului (sfîrșitul secolului al XIV-lea sau începutul celui de al XV-lea) (v. „SCIV", 1955, nr. 3—4, p. 757); fragmente de tencuială pictată au rezultat și pe parcursul cercetărilor efectuate la vechile biserici de la Moldovița, Humor (v. nota 8) și Neamț (R. Heitel, *op. cit.*, p. 331).

[45] *DIR., A, Moldova, veacul XIV—XV*, vol. I, nr. 41.

[46] *Ibidem*, nr. 60.

[47] În legătură cu prezența celor patru picioare de zidărie — descoperite cu ocazia unor lucrări de subzidire — ce flancau spre răsărit și apus absidele laterale ale bisericii Sf. Treime din Siret, au fost date diverse explicații între care cea a renunțării pe parcurs la ridicarea lor în elevație (H. Teodoru, *Contribuții la studiul originii și evoluției planului triconc în Moldova*, „BMI", 1, 1970, p. 31, fig. 1—2), sau a funcției lor de simple întăriturii ale fundației (V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, I, București, 1959, p. 304). În ceea ce ne privește, bănuim mai degrabă că în forma actuală — decorat cu elemente ceramice reprezentate de cărămizi, flori cvadrilobate și discuri cu buton central — monumentul reprezintă rezultatul unei refaceri din temelii, în condițiile respectării vechiului plan și a renunțării la cei patru pilaștri, petrecută la începutul secolului al XV-lea, motiv pentru care îl integrăm în aceeași epocă constructivă datorată lui Alexandru cel Bun. Datarea sa în prima jumătate a celui de-al optulea deceniu al secolului al XIV-lea (R. Theodorescu, *Despre planul triconc în arhitectura medievală timpurie a Sud-Estului european*, „SCIA", 20, 1973, 2, p. 223—224) sau în a doua treime a veacului al XIV-lea (C. Nicolescu, *Începuturile ceramicii monumentale...*, p. 379) și în nici-un caz mai devreme, așa cum s-a încercat (V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 303), poate fi acceptată numai dacă ne referim la formele inițiale ale complexului, din care nu ni s-au păstrat decît fundațiile.

[48] R. Heitel, *op. cit.*, p. 331—333.

[49] Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 82—83.

[50] C. Nicolescu, *Începuturile ceramicii monumentale...*, p. 386; V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 399.

[51] C. Nicolescu, *op. cit.*, p. 385.

[52] Mircea D. Matei și Al. Andronic, *Cetatea de scaun a Sucevei*, Ed. a II-a, București, 1967, p. 24.

[53] G. A. Smirnov, *Arheologhiceskie issledovanîia starogo Orheia*, în „Kratkie soobșteniia, Institut istorii materialinoi kulturi", Moscova, 1954, nr. 56, p. 27—29.

[54] Prezența acestui decor în arhitectura sud-dunăreană cît și analogiile ce se pot stabili au fost nu o dată subliniate în studiile de specialitate.

[55] B. Slătineanu, *Ceramica românească*, în *Studii de artă populară*, București, 1972, p. 109, nota 4.

[56] Corina Nicolescu, *Ceramica*, în *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, Ed. Academiei, București, 1958, p. 34—36; idem, *Începuturile ceramicii monumentale...*, p. 373—396; idem, *Arta în epoca lui Ștefan cel Mare...*, p. 291; idem, *Moștenirea artei bizantine...*, p. 57—58.

[57] Ne referim în mod special la biserica Sf. Treime din Siret (v. nota 47).

[58] Corina Nicolescu, *Arta epocii lui Ștefan cel Mare. Relații cu lumea occidentală*, „Studii și materiale de istorie medie", VIII, 1975, p. 72—73.

[59] În mod special, de această problemă s-a ocupat Corina Nicolescu (*Începuturile ceramicii monumentale...*), ale cărei încheieri cu privire la momentul apariției acestui procedeu artistic se bazează în principal pe datele oferite de biserica Sf. Treime din Siret. Ceea ce am putea reproșa autoarei se referă la metodologia folosită în sensul că pe baza decorului ceramic, pe care-l consideră *„un element caracteristic și sugestiv"* procedează la datarea bisericii Sf. Treime din Siret (*op. cit.*, p. 373 și 379), pentru ca după aceea, în momentul cînd trece la generalizări, să afirme că *„decorul ceramic al monumentelor moldovenești apare încă de la mijlocul secolului al XIV-lea"* (*op. cit.*, p. 394), dovada reprezentînd-o tocmai elementele de decorație întîlnite în cadrul monumentului mai sus amintit.

[60] Cristian Moisescu, *Prima Curtea domnească de la Tîrgoviște*, „BMI", 1, 1970, p. 13.

https://biblioteca-digitala.ro

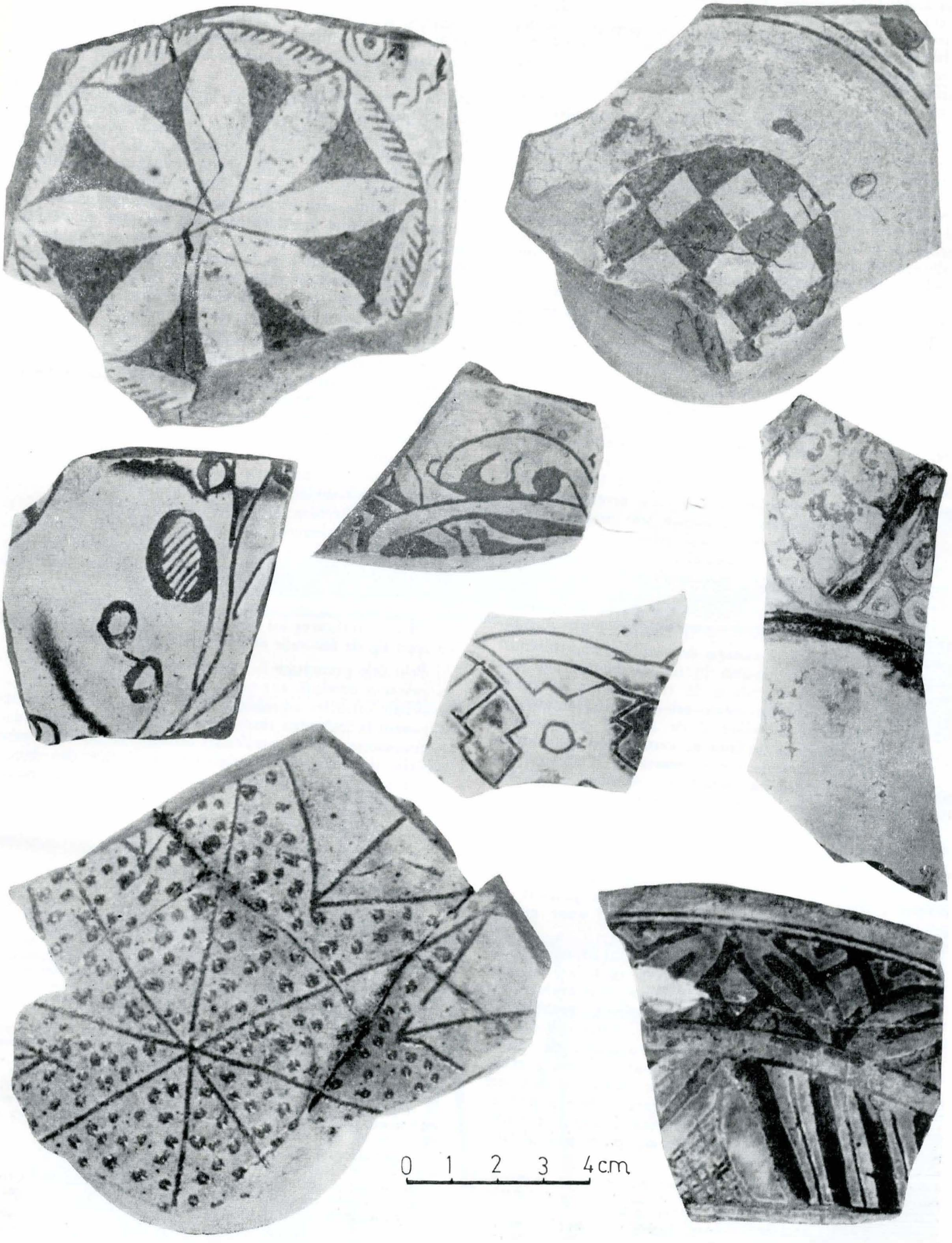

Fig. 7. Ceramică smălțuită descoperită în pivnița casei domnești.

https://biblioteca-digitala.ro

serica fostei mănăstiri Cotmeana[61]. Acest tip netransformat, prezent în cadrul casei domnești de la mănăstirea Bistrița, ne arată că avem de-a face cu o simplă preluare a unor modalități artistice proprii unor arii de cultură învecinate, cu un model ce va suferi însă, în aceeași etapă și în cadrul aceleiași incinte — de această dată în contextul bisericii —, preluări și adaptări creatoare — rezultanta lor fiind discurile cu buton central — ce vor conferi acestor piese un specific aparte. De această dată nu mai avem de-a face cu un element căruia să i se poată atribui o origine nemijlocit străină, ci cu unul definitoriu pentru capacitatea creatoare a meșterilor autohtoni, particularitățile locale fiind evidente. De altfel particularități locale prezintă, deși nu numai în sensul apariției butonului central, și cele patru piese descoperite la mănăstirea Neamțului[62] cît și cele de la bilocali procedînd cu aceeași evidentă imaginație ce va conduce la crearea unei ambianțe artistice originale.

Descoperirile de pînă acum cît și cele de dată recentă de la Bistrița — care au scos în evidență coexistența modalităților artistice preluate cu cele interpretate, ce capătă caracter original — în domeniul ceramicii monumentale, pun problema procesului de asimilare a elementelor de caracter bizantino-balcanic la fondul autohton, pe de o parte, și de asemenea pe cea a procesului de naștere, ca rezultat al unui destul de îndelungat proces de prelucrare și elaborare, a formelor specifice moldovenești. Impresia care se desprinde din descoperirile de pînă acum este că o primă etapă, de simple preluări, poate fi încadrată între sfîrșitul secolului al XIV-lea și primii ani ai celui următor, pentru ca cea de-a doua, de prelucrare într-un sens propriu a unor date artistice deja cunoscute, să-și găsească originile în primii ani a domniei lui Alexandru cel Bun, vreme în care vor coexista modalități mai vechi și mai noi de decorație a monumentelor exemplul cel mai grăitor fiind întîlnit la Bistrița. Acest proces de naștere a formelor serica Sf. Treime din Siret[63], și în aceste cazuri meșterii specifice moldovenești în materie de ceramică monumentală începe să devină activ de-abia în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, accentuîndu-se în chip evident în cursul îndelungatei domnii a lui Ștefan cel Mare, cînd ajunge la măsura sa clasică, beneficiind și de aportul componentei occidentale. Desigur că extinderea cercetărilor arheologice asupra a cît mai numeroase monumente de la sfîrșitul secolului al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea va aduce date noi cu privire la conținutul acestui proces.

Ceea ce credem, însă, că poate fi reținut în momentul de față, este că, în forma lor prelucrată, cu buton central și alte motive realizate prin incizie, discurile decorative nu apar în Moldova mai devreme de începutul veacului al XV-lea[64], chiar dacă sub forma unor simple preluări ele pot să existe ceva mai timpuriu, în cadrul unor monumente necercetate pînă în momentul de față.

Cu privire la căile de pătrundere a acestui procedeu decorativ în arhitectura Moldovei, deși avem de-a face cu construcții în care esteticul nu era subordonat caracterului funcțional, fapt pentru care influențele artistice se pot distinge cu mai multă ușurință decît la celelalte construcții civile din mediul orășenesc, se pot desprinde cîteva puncte de vedere. O primă orientare, ținînd cont de realitatea istorică a extinderii limitei sudice a Moldovei la gurile Dunării și mare spre sfîrșitul secolului al XIV-lea, împrejurare ce face posibil un contact nemijlocit cu teritoriul dobrogean și ținuturile ponto-dunărene[65], consideră că *„în Moldova decorul ceramic al fațadelor își trage originea din arhitectura bizantină de pe litoralul pontic și din ținutul de la Dunărea de Jos, fără a avea vreo legătură cu Serbia"*[66], bănuind existența acestui sistem de decorație în cadrul unor monumente dobrogene dispărute[67]. Ca argument în favoarea acestei teze sînt aduse descoperirile de la Cetatea Albă, unde apar o serie de *„flori cvadrilobate în contextul ruinelor unei biserici de formă dreaptă"*[68]. Un alt punct de vedere, în lipsa unei înlănțuiri mai bogate de fapte nu admite existența unor *„înrîuriri bizantine, sosite în Moldova prin Dobrogea, în secolele XIV—XV"*[69], ținînd cont de împrejurarea că din a doua jumătate a secolului al XIV-lea așezările de la gurile Dunării încep să decadă. În sfîrșit, o poziție ceva mai prudentă admite pătrunderea ceramicii decorative în Moldova poate pe unul dintre bătătoritele drumuri comerciale ce legau Cetatea Albă de Baltica[70], arătînd totodată că în stadiul actual al cunoștințelor este greu de cumpănit rolul pe care-l va fi jucat orizontul artistic dobrogean în răspîndirea unor forme de artă, chiar incipiente, în restul teritoriului țărilor românești[71].

Într-adevăr, sărăcia informațiilor cu privire la monumentele de arhitectură religioasă din ținuturile ponto-dunărene și dobrogene din secolele XIII-XIV face să fie urmărită cu greu înrîurirea pe care va fi avut-o asupra edificiilor din Moldova, în domeniul decorației, activitatea constructivă desfășurată într-o zonă de îndelungată stăpînire bizantină, în care elementele de caracter bizantino-balcanic pot fi considerate predominante. Dar indiferent de căile de pătrundere a acestor elemente de plastică decorativă în arhitectura Moldovei — noi fiind convinși de existența și funcționarea unei duble filiere, atît dobrogeană cît și muntenească — prezența lor concomitentă la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul celui de-al XV-lea în cadrul unor edificii de la sud și răsărit de Carpați ne conduce la concluzia participării, într-o primă etapă, de simple preluări, la realizarea lor și a unor constructori familiarizați cu acest tip de decorație monumentală.

Prin cele prezentate în paginile de mai sus am încercat, ca printr-o succintă expunere a cîtorva probleme pe care amintitele cercetări arheologice ni le-au pus mai de aproape, să punem la îndemîna cercetării istorice și de artă un adaos de cunoaștere a unor manifestări artistice, ce dovedesc preocupările domniei pentru asigurarea unui fast deosebit în cadrul unei anumite categorii de locuințe de la începutul celui de-al XV-lea veac.

RÉSUMÉ

En présentant les résultats des recherches archéologiques effectuées en 1974 au monastère de Bistrița, les auteurs mettent en évidence un aspect moins connu de notre architecture médiévale. Il s'agit des vestiges d'une maison voïvodale batie en pierre, au commencement du XVe s. par Alexandre le Bon, dont se sont préservés seulement les mûrs de la cave, de plan rectangulaire, les mûrs ayant des petites fenêtres évasées vers l'intérieur et des niches terminées dans la partie supérieure en arc en plein cintre.

Les fragments de fresque existant „in situ" sur les parois de l'entrée dans la cave, de même que les matériaux découverts dans le remplissage de la cave et dans sa proche proximité: des disques emaillés sans bouton central, des briques émaillées, employées pour la décoration des façades, de même que pour les dallages, des fragments de peinture, de la céramique émaillée d'une qualité exceptionelle et des plaques en marbre sont des preuves du faste et du lux dont fut embellie cette résidence voïvodale.

La désafectation du complexe a eu lieu en 1476 à cause de l'attaque des armées ottomanes, qui ont invadées la Moldavie.

Quoi que batie dans l'enciente d'un monastère, la maison voïvodale présentée, constitue une manifestation concrète du haut degré dont fait preuve l'art aulique moldave du commencement du XVe s.

[61] Lia Bătrîna și Adrian Bătrîna, *Date noi cu privire la evoluția bisericii fostei mănăstiri Cotmeana*, „Revista muzeelor și monumentelor, seria „Monumente istorice și de artă", 1, 1975, p. 11—24.

[62] Discurile ceramice de la vechea biserică a mănăstirii Neamțului (începutul secolului al XV-lea), în afara butonului central, erau decorate cu cercuri concentrice realizate prin împunsături sau cu semnul solar realizat prin incizii (R. Heitel, *op. cit.*, p. 331—333).

[63] Vezi nota 47.

[64] Singurul monument care ar fi putut dovedi o existență mai timpurie ar fi fost cel de la Siret, care însă în condițiile datării propuse de noi (v. nota 47), nu vine decît în sprijinul încheierilor noastre.

[65] Corina Nicolescu, *Arta în epoca lui Ștefan cel Mare* . . . , p. 287.

[66] Idem, *Începuturile ceramicii monumentale* . . . , p. 387.

[67] *Ibidem*, p. 390.

[68] B. Slătineanu, *op. cit.*, p. 109, nota 4.

[69] Al. Elian, *Moldova și Bizanțul* . . . , p. 158.

[70] Maria Ana Muzicescu, *op. cit.*, p. 10.

[71] *Ibidem*, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro